

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1991
FORFATTER:	Kim Furdal
TITEL:	En skolestrid i Sdr. Bjert Sogn.
KORT RESUME:	Oprettelsen af Agtrupskov Skole 1859.

En skolestrid i Sdr. Bjert sogn

Af Kim Furdal

I sin grundige redegørelse for skolevæsenet i Sdr. Bjert skriver V. Uldall Juhl om en lille episode ved åbningen af Agtrupskov skole i 1859: »Gamle Mads Kehlet (f. 1852) fortæller, at da provsten med flere andre var ude til indvielsen, havde de store drenge moret sig med at stampe gennem smadderet langs den fine ny bygning, så hele facaden så farlig ud. Her begyndte så undervisningen af ca. 50 børn med en lærer«. Uldall Juhl uddyber ikke nærmere baggrunden eller anledningen til denne episode, der står som indledning til en gennemgang af lærergenealogien ved Agtrupskov skole. I det følgende skal jeg derfor skildre baggrunden for oprettelsen af Agtrupskov skole i Sdr. Bjert sogn.

Oprettelsen af Agtrupskov skole

Problemerne med for mange elever i skolerne i Sdr. Bjert sogn var i 1858 ikke af ny dato. Allerede i 1842 gav de mange børn i sognets to skoler i henholdsvis Sdr. Bjert og Agtrup anledning til, at der kom en anmodning fra kirkevisitatorerne til skoleforstanderne om at komme med forslag til en løsning af problemerne. Skolerne i hertugdømmerne var underlagt et tilsyn af kirkevisitatorerne bestående af amtmanden og provsten for det pågældende provsti. Skoleforstanderne forhastede sig ikke, men tog sig så god tid til at finde en løsning, at præsten i et meget underdanigt brev til kirkevisitatorerne måtte præcisere, at han ved flere lejligheder havde bedt skoleforstanderne finde en løsning. Sagen endte med, at beboerne i sognet ved et møde i december 1842 besluttede at oprette to skole-

klasser i Agtrup. Samtidig skulle skolen udvides med 4 fag og en andenlærer ansattes til at forestå undervisningen i den ene klasse. Det var ikke for tidligt. Præsten noterede i samme brev, at antallet af skoleelever i efteråret 1842 havde været så højt, at skolelæreren måtte dele og undervise klassen i to afdelinger.

I 1856 var problemet atter akut. Som 14 år tidligere kom anledningen til oprettelsen af en skole i Agtrupskov uden for selve sognet. I 1856 blev der holdt generalvisitation i Sdr. Bjert sogn. Kirkevisitatorerne noterede ved denne lejlighed, at skolen i Agtrup havde 187 børn fordelt på 2 klasser, der blev undervist af hovedlærer Toft og præperant Hørlyck som hjælpelærer. Herfra gik sagen videre via biskoppen for Hertugdømmet Slesvig til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig. Biskoppen gjorde i sin indberetning ministeriet opmærksom på problemet. På den baggrund forespurgte ministeriet i sommeren 1857 kirkevisitatorerne, om det ikke på grund af det store børnetal var nødvendigt at ansætte en andenlærer ved Agtrup skole. I et brev til sognepræst Andreas Petersen bad kirkevisitatorerne sognet løse problemet med det store børnetal. Dermed var skoleproblemet i Agtrup skole-distrikt bragt ind i den lokalpolitiske diskussion.

Sognepræsten, Andreas Pedersen, skoleforstanderne og lærer Toft valgte, som der var tradition for i Sdr. Bjert sogn at sammenkalde beboerne i Agtrup skoledistrikt, for at de kunne tage stilling til, hvorvidt man skulle vælge enten at oprette et skoledistrikt i Agtrupskov med egen skole og skolelærer eller ansætte en andenlærer ved Agtrup skole. I forbindelse med mø-

det lod man et »cirkulære« gå rundt, hvor beboerne kunne vælge mellem de to forslag. Samtidig bad man beboerne fra de 3 områder i skoledistriktet, Agtrup, Skartved og Agtrupskov hver vælge 3 repræsentanter, der kunne tage sig af det videre arbejde. Underskrifterne på cirkulæret viste en overvejende tilslutning til tanken om et nyt skoledistrikt i Agtrupskov. Tilslutningen til en ny skole vakte næppe udelt begejstring blandt mødedeltagerne. I alt fald ønskede nogle af deltagerne, at der blev afholdt endnu et møde på Agtrup skole, hvor alle beboerne i distriktet deltog. For at opfylde dette ønske sendte sognepræsten endnu en besked rundt i distriktet. »Men skønt de fleste kom fra Agtrupskov, så kom der dog kun få fra de 2 andre byer, fordi de nu havde ligeså travlt med vintersæden, som de førhen havde haft med høsten, og fordi nogle påstod, at de ikke havde set det sidste cirkulære«.

For at imødekomme disse indvendinger efter det andet møde og vel også for ikke at lægge sig ud med dele af sognet, sendte sognepræsten for tredje gang en mødeindkaldelse ud til den 21. september 1857. Denne gang med en påtegning om, at de, der ikke mødte op, måtte finde sig i, hvad der blev besluttet.

Nu havde stemningen i skolesagen vendt sig imod opførelsen af en skole i Agtrupskov. Mødedeltagerne konstaterede, at beboerne i Agtrupskov ikke havde råd til en selvstændig skole, da skoledistriktet kun udgjorde knap 4 plove jord, og de fleste familier i distriktet kun havde lidt eller slet ingen jord. I stedet ønskede mødedeltagerne, at der blev ansat en andenlærer ved Agtrup skole. Samtidig fik beboerne i Agtrupskov utvetydigt at vide, at de ikke skulle regne med større understøttelse til køb af skolejord og opførelse af en skolebygning end deres 4 plove land berettigede dem til. Dels ville oprettelsen af et nyt skoledistrikt formindske indtægterne til Agtrup skoledistrikt, dels ville antallet af skolebørn vokse, uanset om der blev oprettet et nyt skoledistrikt. Desuden var der andre i skoledistriktet end dem fra Agtrupskov, der havde en lang skolevej.

Således ifølge mødereferatet, som karakteristisk nok blev underskrevet af de 6 repræsentanter fra Agtrup og Skartved. Derimod undlod de 3 repræsentanter fra Agtrupskov at underskrive. Beboerne i Agtrupskov stod dermed alene i sognet med deres ønske om en skole i Agtrupskov.

Referatet blev sendt til kirkevisitatorerne, men dermed var sagen ikke afsluttet. I stedet ønskede kirkevisitatorerne oplysninger om beboerne og ejendomsforholdene i Agtrupskov. Meget betegnende kunne sognepræsten i et brev den 10. december 1857 oplyse, at beboerne alene ville være ude af stand til at betale udgifterne ved driften af skolen, skolelærerens løn, brødkorn, vinterfoder til skolelærerens 2 køer og 2 får, betale skatter, udgifter til skolens vedligeholdelse osv. Endvidere mente han heller ikke, at de havde evne til at bearbejde skolejorden forsvarligt. Det sidste var væsentligt, da en betydelig del af skolelærerens løn ifølge den slesvigske skoleforordning fra 1814 bestod i driften af skolelærerens embedsjord.

Tydligere kunne Agtrupskovs sociale placering i Sdr. Bjert sogn næppe beskrives. Tilsyneladende var sognepræstens svar ikke nok for skoleforstanderne i Agtrup, som sendte endnu en redegørelse over de årsager, der lå til grund for afslaget om en ny skole i Agtrupskov. Beboerne havde ifølge skoleforstanderne hverken evne til at opføre skolen endsige afholde de årlige udgifter. For at understøtte deres argumenter vedlagde skoleforstanderne et regnskab over udgifterne ved opførelsen og driften af skolen. Ifølge dette regnskab ville opførelsen af skolen komme til at koste ca. 4000 Rdl., og fordelt på de enkelte beboere i Agtrupskov ville projektet blive urealistisk. De høje skoleudgifter skræmte hverken beboerne i Agtrupskov, end sige kirkevisitatorerne, der i stedet befalede skoleforstanderne at opføre en ny skole i Agtrupskov.

Dermed kunne planlægningen og opførelsen af skolen begynde. Allerede i februar 1858 kunne præsten meddele, at skolen ville komme til at ligge »højt, tørt

og meget smukt« men ikke mindst på et centralt sted i Agtrupskov ved den vej, som går tværs igennem Agtrupskov og for enden af den vej, der kommer fra Agtrup (på hjørnet af den nuværende Agtrup Midtskovvej og Løgervej). Skolen ville blive på 8 fag, hvoraf de 4 fag skulle anvendes som klasseværelse og de resterende 4 fag som bolig for læreren. Det ville give hver af de 80 børn, som skolen var beregnet til, ca. 7-10 kvadratalen. Snusfornuftigt anførte præsten videre, at såfremt kirkevisitatorerne syntes, at de 4 fag var vel rige-

lig meget til en ugift lærer, så kunne man nøjes med 3 og derved spare et fag. Ved køb af et par skjæppe land ville skolen komme til at koste 1125 Rdl., et beløb der lå langt fra de 4000 Rdl., som var nævnt i den ophidsede debat. Præsten forudså imidlertid, at det ville blive nødvendigt med ca. 1800 Rdl. til køb af mere skolejord, hvilket skolelærerens beklagelser over lønnen i 1863 synes at bekræfte.

Af ukendte årsager trak starten på byggeriet ud, og i maj 1858 bad den nye skoleforstander for Agtrupskov

skoledistrikt, A. Henningsen, kirkevisitatorerne om en ny befaling til at starte skolebyggeriet. Beboerne i Agtrupskov ønskede skolen færdig i løbet af sommeren, så den kunne bruges den førstkomende vinter. Trods de mange forhindringer lykkedes det at starte byggeriet, så det i september 1858 var så langt fremme, at skoleforstanderne kunne koncentrere sig om at ansætte en lærer. Derimod er det uklart, hvornår skolen startede. Uldall Juhl hævder, at skolen blev bygget i 1858, men at undervisningen først kom i gang i foråret 1859. Desværre svigter kildematerialet på dette punkt. Formentlig har der været vanskeligheder med at besætte lærerembedet, som har trukket starten ud. Det fattige skoledistrikt har næppe været attraktivt.

Konflikternes sociale baggrund

Oprettelsen af et selvstændigt skoledistrikt i Agtrupskov og opførelsen af skolen havde imidlertid ikke bilagt skolestriden mellem beboerne i Agtrupskov og den øvrige del af Sdr. Bjert sogn, og i 1860 brød denne ud på ny. Denne gang drejede sagen sig om kådnernes (husmændenes) betaling af penge til opførelsen og vedligeholdelsen. Kådnerne mente, at skoleforstanderne pålagde dem for høje bidrag i forhold til gårdmændene. Utilfredsheden førte i første række til, at kådnerne i januar 1860 sendte et bønsskrift til kirkevisitatorerne om at få en mere retfærdig ligning mellem kådnerne og gårdmændene. Da dette ikke hjalp, begyndte kådnerne hver for sig at anmode kirkevisitatorerne om fritagelse eller nedsættelse af udgifterne til skolen. I et enkelt tilfælde kunne præsten og skoleforstanderne ikke umiddelbart afvise klagen. Den 1. februar 1861 indsendte kådner Jep Jepsen en klage over, at han og de øvrige kådnerne skulle betale til skolens opførelse og vedligeholdelse. I modsætning til de andre klagere kunne Jep Jepsen henvise til, at kådnerne ifølge § 9 i skoleregulativet fra 1830 utvetydigt var undtaget fra at betale disse udgifter. Præsten og skole-

forstanderne var dermed nødsaget til at redegøre for dette over for kirkevisitatorerne. Dermed oprullede der ikke alene en række forhold omkring Agtrupskov skole, men også om kådnernes spegede situation i Agtrupskov.

Baggrunden for konflikterne skal findes i den befolkningstilvækst, som Sdr. Bjert sogn oplevede i første halvdel af 1800-tallet. Fra 1803 til 1855 voksede befolkningstallet fra 792 til 1563. Det var en tilvækst, der kun vanskeligt kunne opsuges i den eksisterende bebyggelse i Agtrup, Skartved, Sdr. Bjert og Binderup. Her sad proprietærene på den overvejende del af den gode og fede jord. Derimod spillede den fjernt beliggende jord i Agtrupskov og Binderup Strand kun en marginal rolle for driften af proprietærgårdene. Fra at være et udkantsområde i begyndelsen af 1800-tallet, opstod der i løbet af 30 år en koloni af kådner og mindre landbrug i Agtrupskov og Binderup Strand. I 1857 oplyser sognepræsten, at der i Agtrupskov boede 13 lods ejere, »som vel kaldes gaardmænd« men som tilsammen ikke ejede mere end 121 td. htk., 37 kådner med 48 td. htk. og 4 inderster. Agtrupskov var efter sognepræstens opfattelse ikke et sted, hvor der fandtes rigtige gårdmænd, kun »lodsejere« og en stor gruppe kådner.

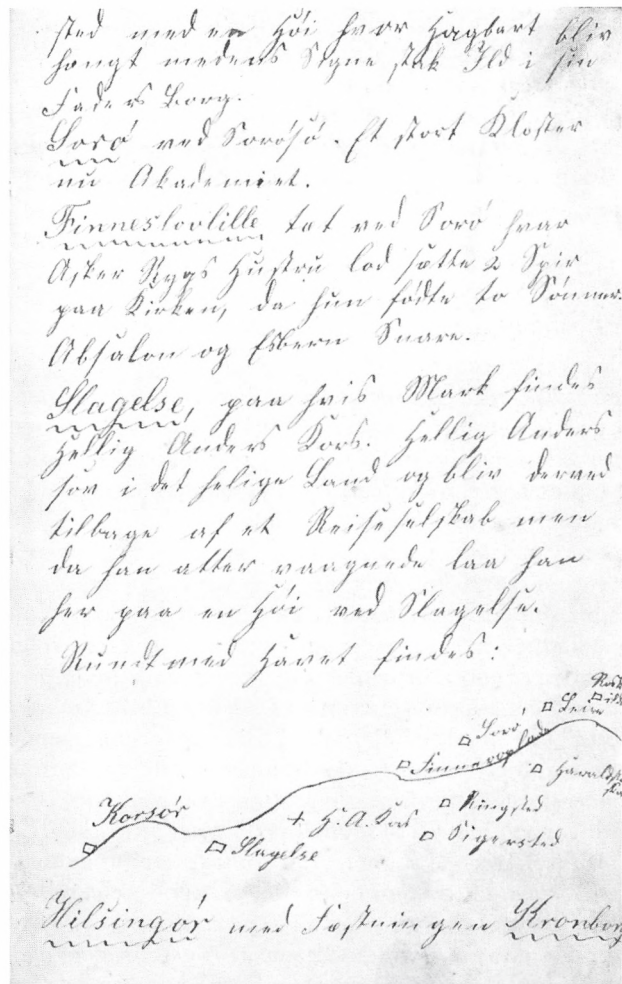
Folketællingen i 1845 tegner et godt billede af beboerne i Agtrupskov. Det var for flertallets vedkommende småkårsfolk, der ikke alene levede af deres jordlod. Kun 11 af Agtrupskovs 44 familier betegnede sig selv som gårdmænd, men det var, som præsten rigtigt konstaterede, ikke gårdmænd af samme kaliber som i den øvrige del af sognet. Gårdene var typisk på omkring 1-3 td. htk. Det afspejler sig også tydeligt i antallet af tjenestefolk på gårdene eller rettere manglen på samme. Hos de 11 gårdmandsfamilier var der samlet beskæftiget 11 karle og piger eller gennemsnitligt 1 person pr. gård. Det skal sammenlignes med f.eks. Bjærtgaard, der havde 4 tjenestefolk. Når der ikke var flere tjenestefolk på gårdene hænger det sammen med,

at de hovedsageligt blev drevet af familien. Gårdene i Agtrupskov var således præget af mange ældre hjemmeboende børn. Det var tilfældet på Jacob Hansens gård, hvor de 8 ugifte børn i alderen fra 14 til 30 år var hjemmeboende. Med til billedet hører dog, at Jacob Hansen i 1845 var enkemand. Ikke alle gårdmænd havde så mange børn til at hjælpe til med driften af gården. Andre steder sad konen eller manden alene tilbage på gården som enke eller enkemand og manglede dermed ægtefællens arbejdskraft. De få gårde, som beskæftigede tjenestefolk er derfor karakteriseret ved, at familien ikke alene kunne levere den nødvendige arbejdskraft til at drive gården. Et karakteristisk eksempel er således enke Mette Kathrine Jensen, der måtte have en karl og to tjenestepiger til at drive gården.

Foruden de 11 gårde fandtes der 16 kådnersteder. Det var imidlertid kun de 8, som alene kunne leve af jorden. Resten supplerede deres udkomme med andet arbejde. Det drejede sig om 2 familier, der levede af fiskeriet i Agtrupvig. Andre som træskomager Jørgen Nielsen Degn ernærede sig ved at udnytte ressourcerne i Agtrupskov. Det var han ikke alene om. Agtrupskov ernærede i 1845 2 træskomagere. En anden mulighed var, som Jørgen Jørgensen fra Aller, at ernære sig som kurvemager på det lille kådnersted. Materialerne til kurvene, pil, siv og halm, kunne ligeledes hentes i Agtrupskov. Kombinationen af et lille jordlod, skoven og vandet gjorde det således muligt for en gruppe mennesker at ernære sig på et område, som i den resterende del af sognet i midten af forrige århundrede blev betragtet som et udkantsområde.

Den største gruppe i Agtrupskov var imidlertid de for storlandbruget så uundværlige daglejere. 14 familier i Agtrupskov måtte hente deres udkomme på gårdene i den centrale del af Sdr. Bjert sogn. I det meste af året kunne proprietærene klare sig med de faste tjenestefolk, men i høsten måtte der hentes hjælp ude fra i form af daglejere. På Bjærtgård havde man i 1870 3

Fra 1868 til 1886 fungerede Christian Blom som skolens forstrelærer. C. Blom, der var ud af den kendte skolelærerfamilie i Sdr. Bjert, var en flittig lærer, der selv skrev skolebøger. Her er en side fra lærer Bloms »Danmarks Geografi« skrevet i 1868. Bogen har været brugt af Ole Jensen Strandby.

tjenestekarle og 2 tjenestepiger, men i høsten fra slutningen af august til begyndelsen af september var det nødvendigt midlertidigt at ansætte 2 mand og 1 kone til at klare høstarbejdet. På tilsvarende vis skulle der bruges 2 ekstra mand, når Bjærtgårds marker skulle pløjes og sås i midten af april måned. Ganske vist var der tale om daglejere, men ofte havde de et fast tilknytningsforhold til en bestemt gård. Det var f.eks. tilfældet for Peter og Jens Væver, der i en årrække havde fast arbejde på Bjærtgård i 1870'erne, når der var brug for ekstra arbejdskraft. Agtrupskov var med andre ord ikke en selvstændig enklave i Sdr. Bjert sogn. Mange familier var stærkt afhængige af de indtægter, arbejdet på gårdene kunne give.

Offentlige anliggender og privat økonomi

Når opførelsen af Agtrupskov skole gav anledning til en række stridigheder mellem beboerne i Agtrupskov og resten af Agtrup skoledistrikt, hænger det sammen med de specielle salgsbetingelser som knyttede sig til kådnerstederne i Agtrupskov. Formentlig for at lette finansieringen for kådnerne solgte proprietærene jorden til en lavere pris, mod at kådnerne til gengæld betalte en skat til kongens kasse, der var ca. en halv gang større end de ellers skulle betale. Denne forhøjede skat på kådnerjorden kom proprietæren, som havde solgt jorden, til gode i form af en lavere skat. I realiteten kan man sige, at proprietæren ydede kådneren et lån, der blev betalt med en højere skat på kådnerjorden. Denne for nutiden særprægede finansieringsform, kunne lade sig gøre fordi skatteligningen og skatteopkrævningen var lagt ud til sognefogeden, der altid var en af proprietærene i sognet. Alle kontrakterne indeholdt endvidere en bestemmelse, der pålagde sælgeren at betale alle ekstraordinære afgifter på den solgte jord til amtsreparationsfonden, magasin- og fouragepenge, ægtkørsel og enkelte andre afgifter til præsten og deg-

neboligens opførelse og vedligeholdelse. Til gengæld skulle kådnerne betale alle de fælles sogneafgifter efter deres boniterede jordtilliggende! Tilsyneladende en uskyldig fordeling af skatterne, men i realiteten en snedig konstruktion vendt mod kådnerne selv og i videre forstand mod sognets nederste sociale lag.

For at forstå konsekvenserne af kontrakternes bestemmelser skal det erindres, at sognets nederste sociale lag stod i en usikker økonomisk og social position. Jeg har i en anden undersøgelse påvist, hvorledes halvdelen af Dalby sogns daglejerhushold helt officielt delvist levede af almisser. Knap så galt har det stået til for kådnerne, men grænsen mellem tilværelsen som kådner og/eller fattiglem har været spinkel. Opsparingen har været minimal og i reglen ikke eksisterende. Blot en enkelt »social begivenhed« – fejlslagen høst, en død osv. – kunne tvinge kådneren til at søge fattighjælp. Kådneres kontrakter med proprietærene gjorde dem imidlertid medansvarlige for sognets udgifter, der hovedsagelig bestod af udgifter til skole- og fattigvæsenet. Kontrakterne tvang med andre ord kådnerne til at holde igen med krav om øgede udgifter på disse områder. Kunne en kådner ikke klare sig, måtte de andre være med til at betale fattighjælpen, et solidarisk princip, men da behovet for fattighjælp oftest opstod i perioder med lavkonjunktur, kunne øgede udgifter hertil være en katastrofe for de øvrige kådnerne.

I slutningen af 1850'erne var situationen den, at proprietærenes ekstraordinære udgifter ifølge deres eget udsagn var femdoblet, mens kådneres udgifter var de samme. Kådnerne havde i proprietærenes øjne ingen grund til at klage over udgifterne, når de tillige selv havde ønsket en skole i Agtrupskov. Endvidere slap de for at dyrke skolejorden for læreren. Proprietærene betragtede derfor kådneres krav om fritagelse for betaling til opførelsen af skolen som et forsøg på at bryde principperne i kontrakterne, og i et brev til kirkevisitatorerne lyder det bittert fra skoleforstanderne:

Eleverne ved Agtrupskov skole ca. 1910. Til højre ses førstelærer Jensen. Til venstre skolens andenlærer.

»Dengang de købte deres jord af gårdmændene i Agtrup, da var de tilfredse med, uagtet den lange vej, at blive ved Agtrup skole og at yde deres bidrag dertil, og derfor, og fordi deres jord lå så langt fra byen og skolen, fik de den også for en langt lavere pris. Havde sælgerne dengang kunnet formode det: At de om føje tid ville få betyde-

lige udgifter, for at forskaffe dem en egen skole, så havde de nok ikke solgt dem deres jord for den pris, de fik den«.

Signalet var tydeligt. Kådnerne skulle være taknemmelige for den billige jord, og ikke ligge proprietærerne og den øvrige del af sognet til byrde. Striden om

Agtrupskov skole var derfor mere end en strid om opførelsen af skolen. Det var en strid mellem kådnerne i Agtrupskov og proprietærene om betingelserne og forudsætningerne for salg af jorden til kådnerne!

Binderup skole

Nu kan det hævdes, at balladen omkring Agtrupskov skole alene skyldes de sædvanlige stridigheder mellem de forskellige dele af sognet om placeringen af skolen. Vi er så heldigt stillede, at skolespørgsmålet få år senere blev akut i Sdr. Bjert by. I slutningen af 1861 havde Sdr. Bjert sogn atter besøg af kirkevisitatorerne, hvilket førte til overvejelser om den fremtidige løsning af Sdr. Bjert skoles problemer. Som for Agtrupskov skoles vedkommende var beboerne i skoledistriktet delt i spørgsmålet. Beboerne i Sdr. Bjert by mente, at den bedste løsning ville være at bygge en ekstra skolestue, mens beboerne i Binderup foretrak en ny skole i Binderup, som kunne forkorte skolevejen især til gavn for de mindste skolebørn. I første omgang blev beboerne enige om at indrette to klasseværelser i Sdr. Bjert skole. Dette ville være den billigste løsning, men i februar 1862 skete der en vending i sagen. Præsten bad på vegne af beboerne i Binderup om, at der måtte blive oprettet et nyt skoledistrikt med skole i Binderup. Samtidig bad beboerne om at blive fritaget for at betale til skolen i Sdr. Bjert. Til gengæld ville de selv betale for opførelsen af en ny skole og lønnen til skolelæreren. Det var et ganske anderledes tilbud end det, beboerne i Agtrupskov kunne tilbyde. Det gik da også ganske anderledes hurtigt med at få skolen færdigbygget uden protester vel at mærke. Den 18. marts 1862 kom den nødvendige tilladelse, så præsten allerede den 12. juli 1862 kunne meddele kirkevisitatorerne, at skolen stod klar og kunne tages i brug ved starten af det ny skoleårs begyndelse i oktober. Kirkevisitatorerne gjorde dog samtidig opmærksom på, belært af erfaring, at inderster, kådnerne og landboelsmænd ikke

skulle betale til opførelsen af skolen. Udgifterne til skolebyggeriet hvilede således alene på gårdmændene. Som en udløber af sagen sendte ministeriet et cirkulære af 6. juni 1861 til præsten, hvorefter kådnerne ved fremtidige udstykninger skulle deltage i alle skolebyrder.

Ganske vist var man i Sdr. Bjert og Binderup uenige om, hvorvidt der skulle ske en udvidelse af skolen i Sdr. Bjert eller bygges en helt ny skole i Binderup, men det fik ikke de sociale konsekvenser som ved opførelsen af Agtrupskov skole. Det var proprietærene i Sdr. Bjert, som diskuterede med proprietærene i Binderup. De sidste ønskede en skole i Binderup af hensyn til børnenes skolevej og fik den ved at betale sig fra det. En løsning som beboerne i Agtrupskov var ude af stand til at tilbyde.

Afrunding

Der kan anlægges flere synsvinkler på skolestriden i Sdr. Bjert sogn. På et generelt niveau er det interessant at konstatere, at initiativerne til oprettelsen af nye skoler og dermed forbedring af skolestandarder i alle tilfælde kom udefra, fra kirkevisitatorerne eller direkte fra ministeriet i København. Langt mere interessant er det, at vi ved hjælp af en konkret konflikt omkring opførelsen af en landsbyskole bliver i stand til at klarlægge dele af den sociale geografi i sognet og dens sognepolitiske konsekvenser.

Kilder

Folketællingen 1845, Sdr. Bjert sogn.
Landsarkivet i Åbenrå: Haderslev amt. Kirkevisitorsager. Bjert sogn II 1784-1864. 1361.
Sdr. Bjert præstearkiv, Ba 1803-1862.
Kolding Stadsarkiv: Laurits Gregers Linds privatarkiv (Bjertgård) 7058. Lommebøger for årene 1875 og 1876.
V. Uldall Juhl: Sønder Bjert sogn, Kolding 1968, s. 186 og s. 190.
Kim Furdal: Gårdmænd, tyende og fattige i Dalby o. 1870. I: Koldingbogen 1990, s. 78f